

TARTONMAAN SATAVUOTIAIDEN JUTUT

Tartumaa saja-aastaste jutud. Valimik murdetekste V. Kogunud Hella Keem. Toimetanud Aldi Sepp. Emakeele Selts. Tallinn 1995. 207 s. ISBN 9985-9007-2-3.

Eteläviron murteiden tutkija ja suurkerääjä Hella Keem on tuttu nimi monille suomen kielenkin tutkijoille. Hän on toimittanut Eesti Keele Instituutin murrearkistoon yhteensä 228 835 sanalippua sekä 3 930 sivua kuulemalta ja ääninauhoista kirjaintamiaan murretekstejä. Hänen tekemiään tai hänen avullaan tehtyjä murrenauhointeja on äänitearkistossa 700 tuntia.

Hella Keemin vörulainen syntyperä johdatti varmaan osaltaan siihen, että hän kohta yliopisto-opintojensa alussa kiinnostui murteista. Hänen kiinnostukseensa ja suuntautumiseensa vaikutti voimakkaasti Tarton yliopiston viron kielen professori Andrus Saareste, joka hänen lisäkseen innosti koko joukon muitakin opiskelijoita keräämään viron murteita. Niin Hella Keem ryhtyi keruutyöhön heti ensimmäisenä yliopistokesänään 1936 kotoisella kielialueellaan Võrun- ja Setunmaalla ja jatkoi työtä joka kesä, kunnes sota-ajan vastukselliset olot keskeyttivät keruun.

Vasta 1957 Keem saattoi uudestaan ryhtyä kielentutkijan työhön Keele ja Kirjanduse Instituutin murreosastossa. Ensimmäiseksi työtehtäväkseen hän sai Tarton murteisen Nõon pitäjänmurteen keruun. Seurasi vuosia kestänyt keruutyö kaikissa Tartonmaan ja myöhemmin myös Võrunmaan pitäjissä. Vuonna 1970 ilmestyi hänen Tarton murteista kokoamansa aineiston pohjalta sarjan Eesti murded kolmantena niteenä 450-sivuinen teos Tartu murde tekstid, tieteellinen julkaisu, joka sisältää pätevän kielellisen yleiskatsauksen ja foneetti-

sesti tarkekirjoitettuja murretekstejä. Koska kerättyä aineistoa oli kovin paljon, oli tehtävä valintaa. Tarton murteen teksteihin valikoitui pääasiassa ääninauhoista kirjainnettua aineistoa, mutta tekijällä oli varalla kosolti 50- ja 60-luvuilla korvakuulolta muistiin merkittyä murrepuhunutta. Jo tuolloin virisi ajatus julkaista eloisat murrekerotomukset omana teoksenaan. Ajatuksena oli koota yhteen mahdollisimman vanhaa murrekerrostumaa edustavien likimain satavuotiaiden murreoppaiden turinat. Monenmoisten ongelmien takia julkaisu siirtyi ja siirtyi. Myöhemmin tekijä vielä täydensi muistiinpanoistaan tekstivalikoimaa ja luovutti 1993 valmiin käsikirjoituksen Tartumaa saja-aastaste jutud Emakeele Seltsille, jolla oli kyllin nykyajalle ominaisia taloudellisia vaikeuksia, mutta niistä selvitettiin ja painotuore teos ojennettiin tekijälleen hänen 80-vuotisjuhlassaan ja samalla Emakeele Seltsin 75-vuotisjuhlakokouksessa Tartossa huhtikuun toisena päivänä 1995.

Tekijä on omistanut teoksensa Tartonmaan maarahvaalle, joka sinnikkäästi on säilyttänyt murteensa, elämäntapansa ja uskomuksensa sekä kansanviisautensa.

Kuten mainittua, kirja sisältää kuulemalta muistiin merkittyjä murretarinoita Nõon, Puhjan ja Rannun murteista. Koska kielenoppaiden syntymävuodet sijoittuvat enimmäkseen 1860-luvulle, kyseessä on perin vanhakantainen ja puhdas murre. Laajaa lukijapiiriä ajatellen puhunta on sovitettu karkeahkoon tarkekirjoitukseen, joka silti riittää välittämään murteen oma-

peräisyyden.

Voi vain ihastella, kuinka Keem keruuretkillään on onnistunut kohtaamaan tuiki vanhoja ja samalla vireähenkisiä murreoppaita. Jokainen heistä on omalaatuisensa ja eriluonteisensa, mutta haastattelija on osannut lähestyä kaikkia niin, että he avautuvat hänelle. Jutun eloisuuden edellytyksenä on juuri saada puhuja luottamaan kuulijaansa, jotta hän vuodattaisi tälle kaiken sielustaan. Kaikista kertojista lukija saa eläväisen kuvan taiteilija Endla Reinveen muotokuva-piirroksista.

Nöön pitäjän parhaana kertojana tekijä itse pitää Mikun Juhania eli Juhan Räisää, jonka esi-isät asuivat Räisan taloa jo suuren Pohjan sodan aikaan. Siten perinne muisti ulottuu aina noihin aikoihin. Juhan samoin kuin hänen isänsä ennen tunnettiin kylässä tavattoman nokkelasanaisiksi ja innoittuneiksi kertojiksi.

Huvittavia ovat Pietari Suureen kiintyneet kertomukset, jotka tekijän tietämän mukaan ovat Juhanin kuultaviin joutuneet pihkovalaisen kerjäläisen tai muun kulkijaimen tuomina. Jotkin juonenkäänteet, kuten Pietari Suuren pestautuminen nöolaiseen Arbin taloon rengiksi, lienevät Juhanin omaa panosta. Hänen ohjelmistonsa on hereä, ja olkoon jutut esitetty joko leikkimielellä tai tosissaan, niihin sisältyy aina kansanviisauden opinjyvä tai vertauskuvallinen ajatus.

Nöolainen Nukan Mari eli Mari Paade ja rannulainen Ilman Mari kertovat entisaajan ruuista, parannuskeinoista ja uskomuksista sekä sellaisista vanhanajan töistä ja tavoista, joista nykypäivän ihminen ei paljonkaan tiedä, kuten kaskenpoltosta ja kydötyksestä sekä karjakahjan juonnista, jossa vasta pestattu kylän paimen tarjosi emännille ja isännille karjan terveydeksi sekä kaupan vahvistukseksi olutta ja viinaa ja johon emännät toivat ruokapuolta mukanaan.

Rannun Miina eli Miina Praks on tekijän sanoin Tartonmaan kultasuu. Hänen varastonsa on ehtymätön, mieliteemojaan henget ja yliluonnolliset ilmiöt; lisäksi hän kertoo paikallistarinoita ja kuvaa tosi elämää.

Puhjalaisen Kavildan Miinan eli Miina Reston tarina-aitta sisältää sekä leikkimielisiä ajankuvia että vakavia polvesta polveen periytyneitä kertomuksia. Saman pitäjän syntyinen Tinnin mummu eli Miina Hallik puhelee henkien ajasta, noidista ja tietäjistä samoin kuin monista töistä ja ruuista.

Teoksen lopussa tekijä on valintansa mukaan selittänyt sellaisia murre sanoja, joiden ymmärtäminen saattaisi muulle kuin etelävirolaiselle ja kai nuorelle etelävirolaisellekin lukijalle tuottaa vaikeuksia. Useassa kohtaa oudon sanan jäljille auttaa toki tekstiyhteys. Sekä kieleltään että sisällöltään kirja epäilemättä on arvokas lähde historioijille ja kansatieteilijöille sekä perinteen- ja murteentutkijoille. Mutta monille lukijoille se yksinkertaisesti on nautittava lukemisto ja kielenoppaiden jälkeläisille varmasti myös kallis muisto niistä, jotka iäksi ovat heidän joukostaan poistuneet.■

ALDI SEPP

Eesti murrete sõnaraamat,
Eesti Keele Instituut, Roosikrantsi 6,
EE-0100 Tallinn

Suomentanut Jussi Kallio